

Мельничук Ю.Ю.

**СПОСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПРИЧИННО-СЛЕДСТВЕННИХ СВ'ЯЗЕЙ В РЕЧІ УЧЕНИКІВ
НАЧАЛЬНИХ КЛАСІВ**

В статті проаналізовані та описані способи вираження причинно-слідствених зв'язей і дані методическі рекомендації по формуванию уменій строить тексти-рассуждения учащимися начальних классов.

Ключевые слова: развитие связной речи, причинно-следственные связи, тексты-рассуждения, законы логики, учащиеся начальних классов.

Melnichuk Y.Y.

**WAYS OF EXPRESSING OF CAUSE-AND-EFFECT RELATIONS IN THE SPEECH OF
PRIMARY SCHOOL CHILDREN**

The article analyzes and describes ways of expressing cause-and-effect relations and there are methodological recommendations about forming skills to compose reasoning texts by primary school pupils.

Key words: development of coherent speech, cause-and-effect relations, reasoning texts, logical laws, primary school pupils.

УДК 811.161.2

Мироненко О.В.

**РОЗВИВАЛЬНЕ СПРЯМУВАННЯ РОБОТИ З ДІЄСЛОВИ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ**

У статті розглядається дієслово як самостійна частина мови, висвітлюється розвивальне спрямування роботи з дієсловом на уроках української мови в початкових класах.

Ключові слова: дієслово, самостійна частина мови, граматичні категорії дієслова, розвивальне спрямування.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики та лінгводидактики дієслово досліджувалося такими вченими, як: І.Вихованцем, Н.Воскресенською, К.Городенською, С.Єрмоленко, Н.Васильківською, М.Вашуленком, Л.Мацько, О.Мельничайко, М.Пентилюк, М.Плющ, О.Хорошковською та іншими, але незважаючи на велику різноманітність теоретичних настанов та методичних розвідок, залишається ще актуальним питання з розвивального спрямування роботи з дієсловом на уроках української мови в початкових класах.

Метою нашої статті є розширити відомості про розвивальне спрямування роботи з дієсловом на уроках української мови в початкових класах.

Досліджуючи дієслово, В.Горпинич зазначав, що – це частина мови, яка "означає категоріальне значення процесуальної дії, вираженої в категоріях виду, стану, способу, часу, функціонує в реченні здебільшого як присудок і має свої суфікси" [1, с. 157].

Н.Шкурятяна, С.Шевчук дієслово виокремлюють як змінну повнозначну частину мови, що "об'єднує слова зі значенням дії або стану предмета як процесу й оформляє його граматичними категоріями виду, перехідності/неперехідності, стану, способу, часу, особи" [5, с.505].

Дієслово може виражати: реальну фізичну дію особи (йти, шити); стан, у якому перебуває предмет (спати, сидіти, сміятися); становлення предмета (розквітати, досягати); ставлення особи до когось-небудь чи до чогось-небудь (любити, поважати); бажання (хотіти, воліти); мовлення (говорити, радити); мислення (думати, мріяти).

Дієслова можуть різнитися дією завершеною і незавершеною. Відповідно до цього вони поділяються на дієслова недоконаного і доконаного виду. Дієслова недоконаного виду "означають незавершену дію і відповідають на питання що робити? що робив? що роблю?"

що буду робити?" [2, с.153]. Дієслова доконаного виду "означають дію завершену і відповідають на питання що зробити? що зробив? що зроблю?" [2, с.153].

За значенням і відношенням до інших частин мови усі дієслова поділяються на дві групи: перехідні і неперехідні. Перехідні дієслова називають дію, яка "безпосередньо спрямована на об'єкт" [5, с.509]. Неперехідні дієслова називають дію, яка "або зовсім не переходить на об'єкт, або переходить на непрямий об'єкт" [5, с.509].

Категорія стану дієслова, як відомо, є загальнодієслівною категорією, що "виражає відношення дії до суб'єкта та об'єкта" [5, с.510].

Розрізняють три способи дієслів: дійсний, умовний і наказовий. Дійсний спосіб означає реальну дію, тобто таку, яка "відбулася чи відбувалася, відбувається, буде відбуватися чи відбудеться" [2, с.156]. Умовний спосіб означає дію "бажану або можливу за певних умов" [2, с.156]. Наказовий спосіб дієслова через "наказ, прохання, побажання, заклик, пораду виражає спонукання до дії" [2, с.156].

Виокремлюють три часи дієслів: теперішній, минулий і майбутній. Теперішній час вживається на позначення дії, що "збігається з моментом розмови про неї" [5, с.514]. Майбутній час називає дію, яка "відбудеться чи виконуватиметься після розмови про неї" [5, с.516]. Минулий час вживається для позначення дії, що "відбувалася чи відбулася до розмови про неї" [5, с.517]. Дієсловам теперішнього і майбутнього часу дійсного способу та дієсловам наказового способу характерні особові форми. Виділяють три особові форми в однині і множині. За характером голосного в особових закінченнях виокремлюють дієслова I і II дієвідмін. До першої дієвідміни належать дієслова, що у третій особі множини закінчуються на -уть (-ють).

До другої дієвідміни відносять дієслова, що у третій особі множини закінчуються на -ать (-ять).

Ураховуючи специфіку дієслова, науковці стверджують, що дієслово, як і іменник, належить до числа "центральної частини мови, бо воно разом з іменником є головним носієм семантичної структури і граматичної основи речення" [1, с.156].

Вивчаючи дієслово в усіх класах початкової школи, молодші школярі:

- у 1 класі знайомляться зі словами – назвами дій; ставлять питання що робить? що роблять?; співвідносять слова і дії;
- у 2 класі вивчають слова, що відповідають на питання що робити? що зробив? що буде робити?(дієслова);
- у 3 класі отримують загальне поняття про дієслово як частину мови; звертається увага на зв'язок дієслова з іменником, неозначену форму дієслова, значення дієслова в мові й мовленні, змінювання дієслів за часами, правило написання не з дієсловами, використання дієслів у власному висловлюванні;
- у 4 класі узагальнюють та розширюють знання про дієслово як частину мови, неозначену форму дієслова (початкову форму); вчать змінювати дієслова за особами і числами в теперішньому і майбутньому часі; вивчають I і II дієвідміни дієслова, особові закінчення дієслів I і II дієвідмін; дієслова на -ся (літературну вимову і правопис); використовують дієслова в усних і писемних висловлюваннях різних типів [4, с.217].

З метою запам'ятовування дієслова як частини мови та вироблення в учнів навички правильно його використовувати ефективним є застосування різних вправ.

У першому класі доцільними будуть такі види завдань:

1. Відгадайте загадку. Які слова – назви дії допомогли нам відгадати її?

В небі хмарка пролітала, білий пух розсипала, він на землю міцно ліг, називають його ... (сніг).

2. Продовжіть речення.

Зайчик у лісі (що робить?) Лисичка у норі (що робить?)... . Ведмідь узимку (що робить?)... . Риби у воді (що роблять?)... . Бджоли у вулику (що роблять?)... .

3. Чому так говорять: "Літо зиму годує"?

Влітку на городі (що росте?)... . У полі (що визріває?)... . Я люблю літо, тому що...

4. Розкажи про те, хто за професією твої батьки.

Моя мама (що робить?)... . Вона наполегливо (що робить?)... . Мій тато (що робить?)... . Він дуже добре вміє (що робити?)... . Я люблю своїх батьків, тому що... .

У другому класі ефективними будуть такі завдання:

1. Прочитайте прислів'я та приказки. Знайдіть у них слова, що називають дії предметів. Поставте усно до них питання.

Книгу читають не очима, а розумом. Книгу прочитав – на крилах політав. Книга ростить людину. Книжку купити – свято собі зробити. Весела книга радість приносить.

2. Запиши речення. Підкресли в них слова, які відповідають на питання що робити?

Добре чужими руками жар загрібати. Не вчи орла літати, а соловейка співати. Не кайся рано встати, а кайся довго спати. Щоб рибу їсти, треба в воду лізти. Тонко прясти – довго ткати. Без розуму ні сокирою рубати, ні личака в'язати.

3. Запиши текст. Зміни слова у дужках так, щоб вони відповідали на питання що робив?

Кожен українець (дотримувати) звичаю в'язати зібраний врожай у снопи. Сніп (служити) платою робітникам, які наймалися жати чуже жито. Сніп робітник (складати) у копи. За кількістю кіп господар (рахувати) врожай.

4. Прочитай текст. Назви дії, що в дужках, поєднайте з назвами предметів.

Карпати (славити) на всю Україну. Вони (приваблювати) до себе квітучими полонинами, зеленими лісами та цілющими джерелами. З одних джерел (витікати) холодна вода. З інших – тепла. В одних джерелах вона кислувата. В інших солоні або гіркі. Люди (помітити), що джерельна вода дуже корисна. Вона (лікувати) різні хвороби. Біля таких джерел (збудувати) санаторії.

5. Прочитайте речення. Запишіть назви дій так, щоб вони відповідали на питання що робить?

Сонце (світити), та (не гріти). Сонце (йти) на літо, а зима на мороз. Сильна вода греблю (рвати). Проти вогню і камінь (лютувати). Біля сухого дерева й сире (горіти). По бурі (приходити) гарна погода. Не кожна хмара (приносити) дощ. Кожух (лежати), а дурень (дрижати). Ліс сам себе (чистити). Вітер (ламати) найбільше дерево. Куди (хилити) вітер, туди й гілля (гнути).

У третьому класі доречними будуть такі завдання:

1. Прочитайте текст. На які питання відповідають виділені слова. Поміркуйте, чи можна визначити в них час дії та її виконавця.

Гарно того навчати, хто хоче все знати. Що вміти, того за поясом не носити. Хліб на хліб сіяти – ні молотити, ні віяти. Як без діла сидіти, то можна одубіти. Коли почав орати, то у сопліку не грати! Розумну річ приємно й слухати.

2. Запишіть текст, вставляючи замість крапок дієслова з довідки. У якому часі теперішньому, майбутньому чи минулому виконано дії?

Ти ... в Україні. У тому краю, де ... солов'ї і ... на сонці пшеничні лани. Де веселими хвилями ... Дніпро. Де ... Тараса Шевченко, Іван Франко, Леся Українка. Твій рід українській. А ти – українець. ... свій рід, свою рідну Україну.

Слова для довідки: живеш, співають, вирости, бережи, виграють, котиться.

3. Прочитайте загадки. Відгадайте їх. Дієслова у дужках поставте у потрібній часовій формі.

Між листям і гілками
По лісових доріжках
(Біжати) клубок з голками
На коротеньких ніжках (Їжачок).
В лісі вогник рудуватий
Шишки (лускати) завзято (Білка).
(Прийти) кума із довгим віником
На бесіду із нашим півником,

(Схопити) півня на обід
Та й (замести) мітлою слід (*Лисиця*).

4. *Прочитайте текст. Поставте запитання до виділених слів. Скажіть, чи можна визначити час дії у дієсловах?*

Жили на світі хлопчик і дівчинка. Життя їхнє було веселим і безтурботним, бо зігрівала його любов і ласка ніжної матері. Та несподівано мати захворіла і померла. Щодня діти ходили на могилу матері, плакали, благали її повернутися до них. Одного разу вони помітили на могилі ніжну квітку. Діти назвали її материнкою.

5. *Запишіть правильно не з дієсловами, знявши ризику.*

Без науки нічого не/прийде в руки. Наука не мука, за плечима не/носить. Ніхто вченим не/родиться. Від науки голова не/болить. Не/кажи – не/вмію, а кажи – навчусь. А на те коня кують, щоб не/спотикався. Два хитрих мудрого не/переважать.

У четвертому класі доречними будуть такі завдання:

1. *Прочитайте текст. Випишіть із нього дієслова теперішнього часу, визначте в них особу і число.*

Київ не знає, не відає сну.

Вночі місто засинає чутливим сном трударя і воїна. Тоді до Києва озиваються повітом вітру, шелестом листу тихі задушевні голоси. То прокидаються ті, хто не до кінця пройшов свою ниву, хто недокосив на ній свого жита, хто недоспівав своєї пісні, а впав у грізній січі, загинув у бою за місто, за наш Київ. Прислухайтесь, люди, і ви почуєте задушевну мову вічно живих сердець!

2. *Прочитайте текст. Продовжіть його власними міркуваннями, використовуючи дієслова майбутнього часу. Вкажіть на особу і число цих дієслів.*

Яке гарне місто Київ! У ньому багато садів і парків. Вулиці широкі. Будинки високі. Під землею казкові станції метро. Я люблю милуватися красою рідного міста. А ви були в столиці України?

3. *Запишіть текст. Визначте дієвідміну (I чи II) у дієсловах.*

Київ... Русь... Україна... ці слова з глибокою шаною промовляє кожний свідомий українець. Вони виражають духовну близькість до землі своїх батьків, родоводу українського, його славної і водночас трагічної історії.

Ось уже понад п'ятнадцять століть височіє на дніпровських схилах золотoverхий Київ. Йому випала історична місія відіграти важливу роль у формуванні однієї з найбільших держав середньовічної Європи – Київської Русі.

4. *Запишіть дієслова у другій і третій особі однини. Поясни правопис закінчень.*

Радіти, писати, мовчати, стояти, малювати, бентежити, квапити, плакати, збирати, розбудити, шелестіти.

Отже, розвивальне спрямування роботи з дієсловами на уроках української мови в початкових класах передбачає виконання різних видів вправ: спостереження за вживанням дієслів у текстах, складання речень з дієсловами, використання дієслів у побудові текстів, вправління в моделюванні і побудові записів різних часових форм дієслів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горпинич В.О. Морфологія української мови: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Горпинич Володимир Олександрович. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 336с.
2. Козачук Г.О. Українська мова для абітурієнтів: навчальний посібник /Козачук Ганна Олександрівна. – К.: Вища школа, 2004. – 287с.
3. Методика викладання української мови: навчальний посібник / С.І.Дорошенко, М.С. Вашуленко, О.І.Мельничайко та ін.; За ред. С.І.Дорошенка. – К.: Вища школа, 1992. – 398 с.
4. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М.С. Вашуленка. – К.: Літера ЛТД, 2012. – 364с.

5. Шкурятяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: модульний курс: навчальний посібник / Н.Г. Шкурятяна, С.В. Шевчук. – К.: Вища школа, 2007. – 823с.

Мироненко О.В.

*РАЗВИВАЮЩАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ РОБОТЫ С ГЛАГОЛОМ НА УРОКАХ
УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ*

В статье рассматривается глагол как самостоятельная часть речи, раскрывается развивающая направленность работы с глаголом на уроках украинского языка в начальных классах.

Ключевые слова: глагол, самостоятельная часть речи, грамматические категории глагола, развивающая направленность.

Mironenko O.V.

*DEVELOPING DIRECTION OF WORK WITH THE VERB AT THE UKRAINIAN LANGUAGE
LESSONS IN PRIMARY CLASSES*

The article considers verb as an independent part of speech, it elucidates developing direction of work with the verb at Ukrainian language lessons in the primary classes.

Key words: verb, independent part of speech, grammar categories of the verb, developing direction.

УДК 373.3.015.31: [373.3.016:811.161.2]

Павлик О.А.

***ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ
МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ***

У статті на основі зіставлення, порівняння, узагальнення наукової інформації з проблем розвитку творчої особистості засобами слова, специфіки навчання другої мови уточнюються й розкриваються дидактичні умови формування творчої особистості на уроках близькоспорідненої мови в аспекті компетентнісного підходу.

Ключові слова: творча особистість, близькоспоріднена мова, дидактичні умови, молодші школярі, компетентнісний підхід.

Формування й розвиток творчої особистості учнів є однією з актуальних проблем сучасної української системи освіти. Її актуальність зумовлена нагальною потребою суспільства в творчих, діяльних, обдарованих, інтелектуально й інформаційно розвинених громадянах, що вимагає нових підходів до навчально-виховного процесу. У новому Державному стандарті початкової загальної освіти, що ґрунтується на засадах особистісно орієнтованого й компетентнісного підходів, наголошується на необхідності формувати у дітей творчі здібності, громадянську, комунікативну, соціальну, предметні й міжпредметні компетентності. Розвиток та виховання здібних і талановитих дітей відповідає потребі формування творчого потенціалу демократичного суспільства.

Психолого-педагогічні аспекти формування творчої особистості розглядаються в дослідженнях Б. Ананьєва, В. Андрєєва, Ю. Бабанського, І. Беха, Д. Богоявленської, В. Загв'язінського, Н. Кузьміної, Г. Сіліної, С. Сисоєвої, Н. Лейтес, Г. Айзенка, Дж. Гілфорда, А. Маслоу, А. Олпорта, К. Роджерса, Д. Шеренберга та ін. Науковці експериментально довели, що формування творчих здібностей потребує особливої уваги, додаткових педагогічних впливів і напруги, що повинно ураховуватися і на уроках у початковій школі, і в усіх сферах позашкільної діяльності.

Творча особистість дитини розвивається насамперед у зв'язку із засвоєнням мови й мовлення, тому уроки рідної мови мають провідне значення у розвитку здатності дитини творити. Але це стосується не тільки уроків рідної мови. Українська мова як державна